

Валеологічна складова освітньої політики сучасної України

Є. В. Кучерган

Криворізький національний університет, м. Кривий Ріг, Україна
*Corresponding author. E-mail: kucherganchik979@gmail.com

Paper received 19.04.2016; Accepted for publication 01.05.2016.

Анотація. У статті представлені пріоритети державної політики здоров'язбереження та вказані нові шляхи холицестичного підходу реалізації індивідуальних програм розвитку здоров'я за участю освітньої системи. А саме шляхи формування свідомості майбутнього вчителя як представника державної політики, яка спрямована на реалізацію практичних дій укріплення власного тіла, що в подальшому забезпечило б можливість реалізації здоров'язбереження всього підростаючого покоління й уникнення таким чином демографічної катастрофи.

Ключові слова: вчитель, освітня система, здоров'язбереження, педагогічна освіта, професійна підготовка, валеологічна складова, підготовка вчителя.

Вступ. Надійною запорукою та невід'ємною основою розвитку особистості є її здоров'я, яке обумовлює всі процеси розвитку, що відбуваються в житті особи-громадянина. Становлення особистості відбувається під впливом низки соціальних інституцій, серед яких освіта посідає значне місце, оскільки супроводжує людину в найбільш уразливий для збереження здоров'я час: дитинство – юнацтво – молодість. Від того, наскільки міцно до свідомості особи увійшли здоров'язбережувальні принципи самоіснування, чи стали вони її засадничими переконаннями, врешті-решт залежить все подальше життя і самої людини, і її оточення. Саме тому збереження здоров'я та запобігання ризикам його погіршення є невід'ємною складовою освітньої політики сучасної України.

Короткий огляд публікацій по темі. Цілком закономірно, що проблеми погіршення здоров'я громадян держави спонукали працівників науки (Ю. П. Лисицина, Л. Л. Рубіна, О. В. Сахно), серед яких психологи (С. М. Бондаренко, Ю. Ф. Орлова, В. А. Ясвіна), педагоги (З. Г. Зайцева, О. М. Новікова), представники медицини (Н. М. Амосов, В. П. Войтенко), спеціалісти в галузі фізичного виховання (В. П. Горашука, В. П. Зайцева, С. Н. Нікітіна) до пошуків дослідження даної теми та визначення шляхів подолання кризової демографічної ситуації, а також постановки питання на рівні держави про створення системи нормативно-правового врегулювання і забезпечення дієвих засобів збереження здоров'я нації, молодого покоління, зокрема силами освітньої галузі.

Мета. Попри негативні тенденції здоров'язбереження, сучасні вчені наголошують, що стан здоров'я – цілком керований фактор, і на 55% залежить від способу життя людини, а отже, «ним можна і потрібно керувати, оскільки лише здорова нація – запорука успіху економічних перетворень у державі» [1, с.10]. Усвідомлення можливості керування фактором здоров'я стає основою для пошуку механізмів управління процесом здоров'язбереження. Таким чином, мета дослідження – відпрацювання відповідної стратегії на рівні державного управління, визначення головних напрямів вітчизняної «політики здоров'я» в освітній галузі.

Матеріали та методи. У роботі використано й узагальнено документи, що пов'язані з проблемами валеологічної складової в освітній політиці сучасної України з використанням загальнонаукових методів (історіографічний аналіз джерельного матеріалу до-

слідження, узагальнення та інтерпретація отриманих результатів, системно-структурний метод).

Результати та їх обговорення. Вагомим показником стану *здоров'я населення є його кількість*. За даними фінансового порталу «Міністерства фінансів» в 2010 році кількість населення складало 45,9629 млн., в 2011 вже 45,7785 млн., в 2012 кількість населення склала 45,6336 млн., в 2013 році ця цифра становила 45,5530 млн., а в 2014 році населення України складало 45,4262 млн. В 2015 році без окупованих територій (Криму, Севастополя та частини Донбасу) складає 42,9289 млн. чоловік.

Міжнародна організація ВООЗ; ООН; Національна академія наук України; Міністерство охорони здоров'я України; ДУ «Український інститут стратегічних досліджень МОЗ України»; Інститут демографії та соціальних досліджень імені М. В. Птухи; Міжрегіональна академія управління персоналом, що вивчають стан здоров'я народонаселення, зокрема в Україні, серед причин демографічної кризи називають таке: *хвороби системи кровообігу* (викликані психологічними, соціальними та економічними умовами; шкідливі умови праці та шкідливі звички); *різні види новоутворень* (вплив зовнішніх факторів: соціальних та генетичних та вірусів; відсутність ведення здорового способу життя; нервові стреси, неврози, депресії і та інше); *зовнішні причини* (недостатнє/неправильне харчування; механічні, фізичні, хімічні та біологічні причини); *хвороби органів травлення* (недостатнє, неправильне харчування або навпаки переїдання та недотримання правил гігієни); *хвороби органів дихання* (забрудненість навколишнього середовища і куріння); *інфекційні та паразитарні хвороби* (ослаблений імунітет, травма шкірного покриву і т.д., а також запиленість, забрудненість та підвищена температура). Вказаний вище перелік основних причин втрати населенням України здоров'я, слугує підґрунтям демографічної кризи [9].

Не розкриваючи багатомірність та не заглиблюючись у політологічний аспект проблеми здоров'язбереження в освітньому процесі, звернемося до твердження Н. Шульги про те, що «сьогодні однією з пріоритетних сфер діяльності держави визнана освіта як найважливіша ланка виховання свідомих громадян, формування освіченої, творчої особистості. Освіта постає пріоритетною сферою соціально-економічного, духовного, культурного життя» [10]. Думка дослід-

ника підтверджується низкою документів загальнодержавного значення, які визначають визначення стратегії розвитку освіти в Україні: Постанова про Державну національну програму «Освіта» («Україна XXI століття») (1993 р.); Указ президента України про Національну доктрину розвитку освіти (2002 р.); Закон України про Загальнодержавну програму «Національний план дій щодо реалізації Конвенції ООН про права дитини» на період до 2016 року (2009 р.); Програма інтеграції України до Європейського Союзу (програму схвалено Указом Президента 2000 р.). Отже, «освітня політика» є різновидом політики суспільного життя країни, що визначає пріоритетні напрями її розвитку.

В освітньому аспекті поняття «політика» набуває ознак системності цілеспрямованих організаційних зусиль держави щодо забезпечення виконання освітою своїх завдань. Їхня пріоритетність, матеріально-технічне забезпечення, фінансування та поступовість виконання визначається та регулюється державою, її державною освітньою політикою, яка дає «відповідь на суспільні потреби, вимоги, дії/бездіяльність інших суб'єктів освітньої політики, цілеспрямований, відносно стабільний офіційний курс уряду та підпорядкованих йому установ, спрямований на забезпечення функціонування системи освіти» [2, с. 623]. Отже, державна освітня політика покликана надати суспільству своє бачення та пропозиції щодо реакції на виклики (на сьогодні: глобалізація, інтеграція, комерціалізація тощо), які час від часу постають перед громадянами, та запропонувати шляхи усунення негативних наслідків дії цих викликів.

З точки зору нашої теми, вважаємо за доцільне акцентувати увагу на соціальному (а отже і здоров'язберезувальному аспектах) освітньої політики та навести судження Л. Прокопенка. Вчений зокрема стверджує, що поняття «державної освітньої політики» формується, визначається державою і здійснюється від її імені державними органами та установами, які уособлюють усі гілки державної влади, з метою упорядкування освітніх процесів, здійснення на них впливу або безпосереднього визначення їх перебігу» [4]. Аналізуючи генезу державної освітньої політики України вчений акцентує увагу на тому, що: «роль держави в цій сфері має тенденцію до постійного зростання» [4]. Саме ці аспекти державної освітньої політики у галузі здоров'язбереження було досліджено у нашій роботі. Стосовно сучасного стану проблеми звернемо увагу на те, що незадовільний стан здоров'я молодого покоління неминуче мав знайти своє відображення в освітній політиці сучасної України.

Відповідно основною *ціллю* програмного забезпечення здоров'язбереження став сучасний погляд на здоров'я як на стан повного фізичного, духовного та соціального благополуччя, а не тільки на відсутність хвороб і фізичних дефектів, який був закладений на «Міжнародній конференції з охорони здоров'я» («International Conference on Health»; Нью-Йорк, 19-22 липня 1946 р.) [11]. На цій конференції у якості підсумкового документа було ухвалено «Статут (Конституція) Всесвітньої організації охорони здоров'я» (*Charter (Constitution) of the World Health Organization*) [11], що стала фундаментальною осно-

вою діяльності новоствореної Всесвітньої організації охорони здоров'я (World Health Organization) (далі – ВООЗ; WHO).

В Україні здоров'я визначається як «найвища індивідуальна і суспільна цінність» в «*Національній доктрині розвитку освіти України у XXI століття*» (2002 р.), за якою була визначена мета виховання «такої людини, яка б відповідально ставилась до власного здоров'я і здоров'я оточуючих». Виховання саме такої людини проголошено «пріоритетним завданням системи освіти» (пункт VI, Указ президента України від 17 квітня 2002 р. № 347/2002). Цей закон був проголошений на основі: Рекомендацій Комітету міністрів Ради Європи «Про освіту з питань охорони здоров'я в школі та роль і підготовку вчителів» (1988 р.); «Концепції неперервної валеологічної освіти в Україні» (1994 р.); Закону України «Про загальну середню освіту» (1999р.); Указу Президента України «Про заходи щодо розвитку духовності, захисту моралі та формування здорового способу життя громадян України» (1999 р.); Указу Президента України «Про концепцію розвитку охорони здоров'я населення України» (2000 р.); Постанови Колегії МОН України, Президії АПН України «Про Концепцію загальної середньої освіти (12-річна школа)» (2001 р.).

Згодом ці документи були доповнені Наказом Міністерства освіти і науки України «Концепція формування позитивної мотивації на здоровий спосіб життя у дітей та молоді» (2004 р.); Законом України «Про оздоровлення та відпочинок дітей» (2008 р.); Постановою Кабінету Міністрів України «Державний стандарт середньої освіти» (2011 р.).

Надалі за рахунок уведення засадничих *принципів* розвитку людства текст Статуту ВООЗ (WHO) у 1994 році було оновлено. Додержання цих принципів забезпечувало людству досягнення гармонійних відносин та світову безпеку. Серед низки цих принципів слід звернути увагу на такий: «здоровий гармонійний розвиток дитини є головним показником демографічної картини і особливо важливим чинником в адаптації до природних та соціальних умов; освіченість громадської думки є фундаментальною основою поліпшення здоров'я народу; уряди несуть безпосередню відповідальність за здоров'я свого народу, яка ґрунтується на відповідних соціальних заходах» [9]. Отже, документ міжнародного значення тісно пов'язав питання *здоров'я дитини, громадську освіченість та державні зобов'язання*.

Очевидно, що ці принципи повинні бути покладені до основи оздоровчої освітньої політики сучасної України, зважаючи на ті показники, що наводяться різними статистичними джерелами та описаним вище щодо стану здоров'я населення України, зокрема – здоров'я дітей та молоді. Дані принципи реалізуються в освітній політиці низкою державних програм: Державна програма «Освіта» (1993 р.); «Планування сім'ї» (1995р.); Державні національні програми «Діти України» (1996 р.); Національна програма «Діти України» (1996 р.); Комплексна цільова програма «Фізичне виховання – здоров'я нації» (1998 р.); Цільова комплексна програма «Фізичне виховання – здоров'я нації» (1998 р.); «Національна програма патріотичного виховання населення, формування

здорового способу життя, розвитку духовності та зміцнення моральних засад суспільства» (1999 р.); Національна програма патріотичного виховання населення, формування здорового способу життя, розвитку духовності та зміцнення моральних засад суспільства (1999 р.); програма «Сприяння просвітницькій роботі «рівний – рівному» серед молоді України щодо здорового способу життя» (2001 р.); Постанова «Про затвердження комплексної програми «Здоров'я нації» (2002 р.); Державна програма «Вчитель» (2002 р.); «Міжгалузева комплексна програма «Здоров'я нації» на 2009-2013 роки» (2008 р.).

Практичне виконання запланованих заходів всіма учасниками освітніх процесів та удосконалення методик збереження здоров'я виявляється моніторингом вище перелічених програм в вигляді щорічних звітів. Так, наприклад, звіт «Про виконання Плану роботи Міністерства освіти і науки України у 2014 році» [3], включав в себе відпрацювання алгоритму проведення моніторингових досліджень щодо проведення превентивної освіти з питань профілактики вживання наркотичних засобів та психотропних речовин, а також проведення всеукраїнського науково-практичного семінару «Формування здорового способу життя серед студентської молоді в умовах навчального закладу» і проведення виставки «Освіта та кар'єра – 2014». У рамках цього заходу видано збірник матеріалів «Взаємодія вищих навчальних закладів і громадських організацій щодо формування здорового способу життя у студентської молоді» [8], а також розроблена навчальна програма спецкурсу для студентів усіх спеціальностей та форм навчання «Основи здорового способу життя, профілактика ВІЛ/СНІДу» [5]. На заключному етапі проведених заходів відбулася Всеукраїнська нарада з обговорення особливостей безбального оцінювання навчальних досягнень учнів початкових класів: з фізичної культури; з основ здоров'я; з предмета «Сходінки до інформатики»; з музичного мистецтва; з образотворчого мистецтва; з інтегрованого курсу «Мистецтво» та видано методичні рекомендації.

Сама ідея приділення особливої уваги збереження здоров'я учнів з боку освітніх установ забезпечується низкою нормативних документів, що були ухвалені Україною: «Про впровадження додаткових заходів щодо запобігання поширенню наркоманії серед дітей, учнівської та студентської молоді» (2008 р.). Значним зрушенням у процесі нормативно-правового регулювання питань здоров'язбереження вважаємо накази Міністерства освіти і науки України та Міністерства охорони здоров'я України із захисту дітей: забезпечення школярів, студентів здоровим харчуванням. Зокрема в Україні була розпочата робота з покращення дитячого харчування, що підтверджується серією наказів, які стосувалися організації дитячого харчування: Закон України «Про безпечність та якість хар-

чових продуктів» (1998 р.); Закон України про внесення змін до Закону України «Про якість та безпеку харчових продуктів і продовольчої сировини» (2002 р.); Наказ МОЗ України «Про затвердження Порядку організації харчування дітей у навчальних та оздоровчих закладах» (2005 р.); Закон України «Про дитяче харчування» (2006 р.); Міністерство освіти і науки України, Міністерство охорони здоров'я України наказом «Щодо невідкладних заходів з організації харчування дітей у дошкільних, загальноосвітніх, позашкільних навчальних закладах» (2006 р.); Закон України про внесення змін до Закону України «Про дитяче харчування» щодо посилення вимог до виробництва та обігу продуктів дитячого харчування (2011 р.); Міністерство охорони здоров'я України наказом «Про затвердження гігієнічних вимог до продуктів дитячого харчування, параметрів безпечності та окремих показників їх якості» (2013 р.).

Відповідно до вище перерахованих документів МОН України щодо здоров'язбереження ухвалило низку наказів. Зокрема «Про забезпечення медико-педагогічного контролю за фізичним вихованням учнів у загальноосвітніх навчальних закладах» (20 липня 2009 р.), що затвердив положення, за яким відбувався розподіл учнів на групи за різним рівнем фізичних навантажень та контролю за їх впливом на здоров'я на уроках фізичної культури [6]); «Про затвердження Державних санітарних норм та правил «Гігієнічні вимоги до улаштування, утримання і режиму спеціальних загальноосвітніх шкіл (шкіл-інтернатів) для дітей, які потребують корекції фізичного та (або) розумового розвитку, та навчально-реабілітаційних центрів» (20 лютого 2013 р.), спрямований на поліпшення санітарного та епідемічного стану населення, ним затверджувались державні санітарні норми та гігієнічні вимоги [7]).

Висновки. Аналізуючи вище перераховані документи та статистичні дані різних організацій, ми доходимо до висновку, що система охорони здоров'я України не забезпечує здоров'язбереження громадян на відповідному рівні. Тому завдання держави, вищих навчальних закладів, шкіл та дитячих садків створити відповідні, належні умови в структуруванні та організації здорового способу життя, побудованому на конкретних практичних порадах та практичних діях, а також системи заохочення до конкретної практики здоров'язбереження. Але на сьогодні, як бачимо, більшість програм та заходів, що стосуються державної політики не мають індивідуального спрямування і розраховані на загальне позитивне сприйняття громадянами зміцнення та збереження свого власного здоров'я. Та для підвищення ж ефективності такої роботи заходи повинні бути більш індивідуалізовані та спеціалізовані за своєю спрямованістю на сучасні негативні тенденції і мати безперервний планомірний вплив на здоров'язбереження школярів та молоді.

ЛІТЕРАТУРА

1. Барно (Олександр) Фізичне здоров'я молоді – головна проблема держави/ О. Барно // Молода спортивна наука України. – 2008. – Т.3. – С. 10-21.
2. Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України; відп. ред. В.Г. Кремень. – К.: Юрінком Інтер, 2008. – 1040 с.
3. Звіт «Про виконання Плану роботи Міністерства освіти і науки України у 2014 році» <http://old.mon.gov.ua/img/zstored/files/%D0%9E%D0%A1%D0%9D%D0%9E%D0%92%D0%90%201-1.pdf>.
4. Прокопенко Л. Державна освітня політика: історико-теоретичний аспект / Л. Прокопенко // <http://www.dbuapa.dp.ua/vidavnictvo/2009/2009-%29/Prokopenko.pdf>.

5. Навчальна програма «Основи здорового способу життя, профілактика ВІЛ/СНІДу» <http://vzvo.gov.ua/vykhovna-robota/337-osnovy-zdorovoho-sposobu-zhyttya-profilaktyka-vilsnidu-navchalna-prohrama-spetskursu-dlya-studentiv-usikh-spetsialnostey-ta-form-navchannya.html>.
6. Наказ Міністерства освіти і науки України про забезпечення медико-педагогічного контролю за фізичним вихованням учнів у загальноосвітніх навчальних закладах/Наказ Міністерства охорони здоров'я України та Міністерства освіти і науки України від 20.07.2009 № 518/674. – Офіц. вид. – К. Міністерства охорони здоров'я України та Міністерства освіти і науки України, 2009. – 6 с.
7. Наказ Міністерства освіти і науки України «Про затвердження Державних санітарних норм та правил «Гігієнічні вимоги до улаштування, утримання і режиму спеціальних загальноосвітніх шкіл (шкіл-інтернатів) для дітей, які потребують корекції фізичного та (або) розумового розвитку, та навчально-реабілітаційних центрів» / Міністерства освіти і науки України від 20.02.2013 № 144. – Офіц. вид. – К. Міністерства охорони здоров'я України та Міністерства освіти і науки України, 2013. – 5 с. – <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0410-13>.
8. Указ Президента України про «Взаємодія вищих навчальних закладів і громадських організацій щодо формування здорового способу життя у студентської молоді» <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/347/2002>.
9. Устав (Конституції) Всесвітня організація охорони здоров'я / Статус Устава див. (897_008), 1998 рік. – Офіц. вид. – Ж.: Всесвітня організація охорони здоров'я, 1998. – 10 с.
10. Шульга Н.Д. Сутнісні характеристики поняття «державна освітня політика» / Н.Д. Шульга. – Режим доступу: <http://www.academy.gov.ua/ej/ej14/txts/Shulga.pdf>.
11. Charter (Constitution) of the World Health Organization / World Health Organization. Geneva: Key documents: 39th ed. Trans. from English. M.: Medicine, 1993.

REFERENCES

1. Bars (Alexander) Physical health of young people – the main problem of state / Barno A. Young sports science // Ukraine. – 2008. – V.3. – P. 10-21.
2. Encyclopedia of Education / Acad. ped. Sciences of Ukraine; ed. Ed. VG Kremen. – К.: Yurinkom Inter, 2008. – 1040 p.
3. Report «On the Plan of the Ministry of Education and Science of Ukraine in 2014» <http://old.mon.gov.ua/img/zstored/files/%D0%9E%D0%A1%D0%9D%D0%9E%D0%92%D0%90%201-1.pdf>.
4. L. Prokopenko State education policy: historical and theoretical aspect / L. Prokopenko // <http://www.dbuapa.dp.ua/vidavnictvo/2009/2009-02%282%29/Prokopenko.pdf>.
5. Curriculum «Basics of a healthy lifestyle, HIV / AIDS» <http://vzvo.gov.ua/vykhovna-robota/337-osnovy-zdorovoho-sposobu-zhyttya-profilaktyka-vilsnidu-navchalna-prohrama-spetskursu-dlya-studentiv-usikh-spetsialnostey-ta-form-navchannya.html>.
6. The Ministry of Education and Science of Ukraine on providing medical and pedagogical control over physical education students in secondary schools / Order Ministry of Health of Ukraine and the Ministry of Education and Science of Ukraine of 20.07.2009 № 518/674. – Official. kind. – K. Ministry of Health of Ukraine and Ministry of Education and Science of Ukraine, 2009. – 6 p.
7. The Ministry of Education and Science of Ukraine «On Approval of the State sanitary rules and regulations «Hygienic requirements for arrangement, maintenance and treatment of special schools (boarding schools) for children requiring correction of physical and (or) mental development, and training and rehabilitation centers» / Ministry of education and Science of Ukraine of 20.02.2013 № 144. – Official. kind. – K. Ministry of Health of Ukraine and Ministry of Education and Science of Ukraine, 2013. – 5 seconds. – [Http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0410-13](http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0410-13).
8. Decree of the President of Ukraine «Interaction of higher education institutions and NGOs on promoting healthy lifestyles in students» <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/347/2002>.
9. Charter (Constitution) of the World Health Organization / Status arose see. (897_008), 1998. – Official. kind. – M.: World Health Organization, 1998. – 10 s.
10. Shulga ND The essential characteristics of the concept of «national education policy» / ND Shulga. – Access: <http://www.academy.gov.ua/ej/ej14/txts/Shulga.pdf>.
11. Charter (Constitution) of the World Health Organization / World Health Organization. Geneva: Key documents: 39th ed. Trans. from English. M.: Medicine, 1993.

Valeological component of the educational policy of modern Ukraine

Kucherhan E.

Annotation. The article presented a number of documents about health saving priorities of state policy and the new ways to holitestychno approach of implementation of individual programs of health development with the help of the educational system. Namely ways of shaping the minds of future teachers as a representative of government policy that would be aimed at implementing practical actions to strengthen his body, which further specifically enables to implement health saving of the entire younger generation. And so to avoid a demographic disaster.

Keywords: teacher education system, health saving, teacher education, professional training, valeological component of teacher training.

Валеологическая составляющая образовательной политики современной Украины

Е. В. Кучерган

Аннотация. В статье представлены приоритеты государственной политики здоровьесбережения и указаны новые пути холистического подхода реализации индивидуальных программ развития здоровья при помощи образовательной системы. А именно пути формирования сознания будущего учителя как представителя государственной политики, которая направлена на реализацию практических действий укрепления собственного тела, что в дальнейшем дало бы возможность реализации здоровьесбережения всего подрастающего поколения и избежания таким образом демографической катастрофы.

Ключевые слова: учитель, образовательная система, здоровьесбережение, педагогическое образование, профессиональная подготовка, валеологическая составляющая, подготовка учителя.